Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“YANGI AVLOD ILMIY TADQIQOTLARI” respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

25–26 June 2026

IJTIMOIY-GUMAITAR FANLAR

HARBIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY IDENTIKLIK VA IJTIMOIY XOTIRANING ROLI

Tursunboy Ilxomjonovich Ergashev*

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi

MAQOLA MA‘LUMOTLARI

✉ ergashevbahodir44@gmail.com

DOI: 10.5281/zenodo.21742739

Kalit so‘zlar:

harbiy madaniyat, milliy identiklik, ijtimoiy xotira, vatanparvarlik, kollektiv ong, tarixiy xotira, xavfsizlik, yoshlar.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada harbiy madaniyatni shakllantirish jarayonida milliy identiklik va ijtimoiy xotiraning o‘rni ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy identiklik shaxsning Vatan, tarix va madaniyat bilan o‘zini anglash jarayoni sifatida talqin etilib, uning harbiy ong va vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirishdagi roli asoslanadi. Ijtimoiy xotira esa tarixiy tajriba, kollektiv xotira va madaniy meros orqali harbiy madaniyatning aksiologik poydevorini mustahkamlovchi omil sifatida yoritiladi. Shuningdek, postklassik xavf jamiyati sharoitida ushbu omillarning transformatsiyasi va O‘zbekiston sharoitidagi o‘ziga xos xususiyatlari ochib beriladi.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv jarayonlari, raqamli kommunikatsiya tizimlarining kengayishi va ijtimoiy transformatsiyalarning jadallashuvi sharoitida jamiyatning qadriyatlar tizimi, identik tuzilmalari va tarixiy ongiga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgarib bormoqda. Bu jarayon, ayniqsa, xavfsizlik muhitining murakkablashuvi bilan birga kechib, harbiy madaniyatni shakllantirish masalasini yangi nazariy va metodologik darajada qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Endilikda harbiy madaniyat faqat harbiy tayyorgarlik yoki institutsional faoliyat bilan cheklanmay, balki shaxsning ijtimoiy ongida shakllanadigan chuqur aksiologik va identifikatsion tizim sifatida talqin etilmoqda.

Mazkur kontekstda milliy identiklik va ijtimoiy xotira harbiy madaniyatni shakllantirishning asosiy determinantlari sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan ushbu omillar orqali shaxs o‘zining tarixiy ildizlarini anglaydi, ijtimoiy mavjudligini belgilaydi va Vatan bilan ongli bog‘liqlikni shakllantiradi. Milliy identiklik shaxsning o‘zini muayyan madaniy va siyosiy makon bilan identifikatsiya qilishini ifodalasa, ijtimoiy xotira ushbu identifikatsiyaning tarixiy asosini yaratadi. Natijada harbiy madaniyat ichki motivatsiya va kollektiv ong asosida shakllanadigan barqaror tizimga aylanadi.

Shu bilan birga, postklassik xavf jamiyati sharoitida identiklik va xotira kategoriyalari yangi sinovlarga duch kelmoqda. Informatsion tahdidlarning kuchayishi, global madaniy ta’sirlar va virtual makonning kengayishi ushbu tushunchalarning an’anaviy shakllarini transformatsiya qilmoqda. Bu esa yoshlar ongida identiklikning fragmentatsiyalashuvi va ijtimoiy xotiraning selektiv talqin qilinishi kabi jarayonlarni yuzaga keltiradi. Natijada harbiy madaniyatni shakllantirish jarayoni yanada murakkablashib, yangi falsafiy yondashuvlarni talab etadi.

Ayniqsa, yoshlar ijtimoiy ongning eng dinamik va sezgir qatlami sifatida ushbu transformatsiyalarning markazida turadi. Ularning identikligi va tarixiy ongining shakllanishi kelajakdagi ijtimoiy barqarorlik va milliy xavfsizlik darajasini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Shu sababli milliy identiklik va ijtimoiy xotiraning harbiy madaniyatni shakllantirishdagi rolini chuqur tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Harbiy madaniyatning ichki strukturasi va barqarorligini tushunishda milliy identiklik markaziy kate-

goriyalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. U shaxsning o‘zini muayyan millat, hudud va madaniy makon bilan ongli ravishda bog‘lash jarayonini ifodalaydi hamda ushbu bog‘liqlikni qadriyat darajasiga ko‘taradi. Shu jihatdan milliy identiklik harbiy madaniyatning identifikatsion asosi sifatida uning ichki motivatsion va semantik negizini tashkil etadi.

Falsafiy nuqtai nazardan milliy identiklik ontologik va aksiologik birlikda namoyon bo‘ladi. Ontologik jihatdan u shaxsning “o‘zlik” tuyg‘usini, ya’ni kim ekanligini anglashini belgilaydi. Aksiologik jihatdan esa u shaxsning nimani qadrlashi, qaysi qadriyatlarga sodiq ekanligini aniqlaydi. Harbiy madaniyat aynan ushbu ikki o‘lcham kesishgan nuqtada shakllanadi, chunki Vatan bilan identifikatsiya qilinmagan ongda vatanparvarlik, burch va mas’uliyat kabi kategoriyalar to‘liq shakllanmaydi.

Milliy identiklikning harbiy madaniyatdagi roli uning **motivatsion funksiyasi** orqali yaqqol namoyon bo‘ladi. U shaxsni Vatan manfaatlarini himoya qilishga undovchi ichki kuch sifatida faoliyat yuritadi. Bu yerda himoya qilish tashqi majburiyat emas, balki ichki ehtiyoj sifatida qabul qilinadi. Natijada harbiy faoliyat formal vazifa emas, balki ongli va ma’naviy asoslangan pozitsiyaga aylanadi.

Shu bilan birga, milliy identiklik harbiy madaniyatning **normativ yo‘nalishini** ham belgilaydi. U orqali shaxs jamiyat tomonidan qabul qilingan qadriyatlar va me’yorlarni ichkilashtiradi. Bu esa uning xulq-atvorini tartibga soluvchi ichki regulyator sifatida namoyon bo‘ladi. Harbiy madaniyat kontekstida bu jarayon intizom, sadoqat va fidoyilik kabi fazilatlarning shakllanishida o‘z ifodasini topadi.

Zamonaviy sharoitda milliy identiklikning mazmuni sezilarli darajada murakkablashmoqda. Globallashuv va raqamli kommunikatsiya tizimlarining rivojlanishi natijasida shaxs ko‘p qatlamli identiklikka ega bo‘lib bormoqda. U bir vaqtning o‘zida milliy, regional va global identikliklarni uyg‘unlashtirish zarurati bilan yuzlashadi. Bu esa harbiy madaniyatni shakllantirishda milliy identiklikni statik emas, balki refleksiv va ongli jarayon sifatida rivojlantirishni talab etadi.

Milliy identiklikning yana bir muhim jihati uning **semantik va ramziy tabiatidir**. U til, tarix, madaniyat va ramzlar orqali shakllanib, shaxs ongida muayyan ma’nolar tizimini yaratadi. Ushbu ma’nolar tizimi harbiy madaniyatning semantik asosini tashkil etib, shaxsning Vatan haqidagi tasavvurlarini va unga bo‘lgan munosabatini belgilaydi.

O‘zbekiston sharoitida milliy identiklik harbiy madaniyatning shakllanishida alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda tarixiy merosni tiklash, milliy qadriyatlarni mustahkamlash va yoshlar tarbiyasiga qaratilgan siyosat ushbu identiklikni chuqurlashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy global jarayonlar fonida milliy identiklikni refleksiv va tanqidiy yondashuv asosida rivojlantirish zarurati ortib bormoqda.

Harbiy madaniyatning shakllanishi faqat hozirgi ijtimoiy ehtiyojlar yoki institutsional ta’sirlar bilan belgilanmaydi; u, eng avvalo, jamiyatning tarixiy tajribasi va kollektiv ongida mujassam bo‘lgan xotiraviy qatlamlarga tayanadi. Shu nuqtai nazardan ijtimoiy xotira harbiy madaniyatning tarixiy-aksiologik manbai sifatida uning mazmuniy asosini tashkil etadi. U jamiyatning o‘tmishda shakllangan tajribasini hozirgi ongga integratsiya qilib, qadriyatlar tizimini uzluksiz ravishda reproduksiya qiladi.

Falsafiy jihatdan ijtimoiy xotira vaqtning uch o‘lchami – o‘tmish, hozirgi va kelajak – o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlikni ta’minlovchi fenomen sifatida namoyon bo‘ladi. O‘tmish tajribasi hozirgi ongda qayta talqin etilib, kelajakdagi ijtimoiy faoliyat uchun yo‘naltiruvchi mezonga aylanadi. Harbiy madaniyat kontekstida bu jarayon ayniqsa muhimdir, chunki tarixiy tajriba orqali shakllangan qadriyatlar yoshlar ongida vatanparvarlik, burch va mas’uliyat kabi kategoriyalarning mustahkam asosini yaratadi.

Ijtimoiy xotiraning aksiologik mohiyati uning **qadriyatlarni legitimlashtiruvchi funksiyasi**da namoyon bo‘ladi. Tarixiy voqealar, ajdodlar jasorati va milliy kurashlar haqidagi tasavvurlar jamiyatda muayyan qadriyatlarni “tabiiy” va “zarur” sifatida qabul qilinishiga xizmat qiladi. Natijada ushbu qadriyatlar shaxs ongida shubhasiz haqiqat darajasiga ko‘tarilib, uning xulq-atvorini yo‘naltiruvchi ichki me’yorlarga aylanadi.

Shu bilan birga, ijtimoiy xotira harbiy madaniyatning **identifikatsion asosini** ham mustahkamlaydi. Tarixiy xotira orqali shaxs o‘zini muayyan tarixiy an’ana va madaniy merosning davomchisi sifatida anglaydi. Bu esa uning milliy identikligini chuqurlashtirib, Vatan bilan bog‘liqligini mustahkamlaydi. Natijada harbiy madaniyat tashqi majburiyat emas, balki tarixiy davomiylikni anglashga asoslangan ichki ehtiyoj sifatida shak-

llanadi.

Ijtimoiy xotiraning muhim xususiyati uning **selektiv va interpretativ xarakteri** bilan bog‘liqdir. Jamiyat o‘tmishni passiv tarzda saqlab qolmaydi, balki uni muayyan ijtimoiy va madaniy ehtiyojlar asosida qayta talqin qiladi. Bu jarayon harbiy madaniyatni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki tarixiy voqealarning qanday talqin qilinishi yoshlar ongida qanday qadriyatlar ustuvor bo‘lishini belgilaydi. Shu bois ijtimoiy xotirani shakllantirish jarayoni doimo ma’naviy va ideologik mas’uliyatni talab etadi.

Zamonaviy raqamli sivilizatsiya sharoitida ijtimoiy xotira yangi transformatsiyaga uchramoqda. Raqamli texnologiyalar tarixiy xotirani saqlash va uzatish imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa-da, ularning fragmentatsiyalashuvi va tezkorligi xotiraning chuqurligi va yaxlitligini zaiflashtirishi mumkin. Natijada tarixiy ong yuzaki va selektiv xarakter kasb etib, harbiy madaniyatning aksiologik asoslariga salbiy ta’sir ko‘rsatish ehtimoli yuzaga keladi.

O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy xotira harbiy madaniyatni shakllantirishda muhim resurs sifatida namoyon bo‘ladi. Tarixiy merosni tiklash, milliy qahramonlar va tarixiy voqealarni o‘rganish orqali yoshlar ongida barqaror qadriyatlar tizimi shakllantirilmoqda. Biroq ushbu jarayonni refleksiv va tanqidiy yondashuv asosida rivojlantirish zarur, chunki faqat ongli anglangan tarixiy xotira harbiy madaniyatning mustahkam poydevorini yaratishi mumkin.

Ijtimoiy xotira harbiy madaniyatning tarixiy-aksiologik manbai sifatida uning qadriyatlar tizimini shakllantiradi, shaxsning identikligini mustahkamlaydi va ijtimoiy ongning barqarorligini ta’minlaydi. Uning chuqur va ongli rivoji harbiy madaniyatni samarali shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Harbiy madaniyatning barqaror va mazmunan boy tizim sifatida shakllanishi milliy identiklik va ijtimoiy xotira o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur anglashni talab etadi. Ushbu ikki kategoriya alohida-alohida mavjud bo‘lishi mumkin emas; ular o‘z mohiyatiga ko‘ra dialektik birlikni tashkil etadi va aynan shu birlik orqali harbiy madaniyatning ichki yaxlitligi ta’minlanadi.

Dialektik yondashuv nuqtai nazaridan ijtimoiy xotira milliy identiklikning tarixiy asosini yaratadi. Jamiyatning o‘tmish tajribasi, tarixiy voqealari va kollektiv xotirasi orqali shaxs o‘zining qaysi an’anaga mansubligini anglaydi. Shu jarayonda identiklik tasodifiy yoki tashqi konstruktsiya sifatida emas, balki tarixiy davomiylikning ongli ifodasi sifatida shakllanadi. Demak, ijtimoiy xotira identiklikning ontologik poydevori vazifasini bajaradi.

Biroq bu jarayon bir tomonlama emas. Milliy identiklik ham ijtimoiy xotirani passiv ravishda qabul qilmaydi, balki uni qayta talqin qiladi, saralaydi va zamonaviy ehtiyojlar asosida yangi ma’nolar bilan boyitadi. Shu jihatdan identiklik ijtimoiy xotiraning dinamik va refleksiv shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Natijada o‘tmish tajribasi hozirgi ijtimoiy ong bilan uyg‘unlashib, kelajak uchun yo‘naltiruvchi tizimga aylanadi.

Ushbu dialektik birlik harbiy madaniyatni shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy xotira orqali shakllangan tarixiy tajriba yoshlar ongida vatanparvarlik va burch kabi qadriyatlarning asosini yaratadi, milliy identiklik esa ushbu qadriyatlarni ongli ravishda qabul qilish va amaliy faoliyatga aylantirish imkonini beradi. Shu tariqa harbiy madaniyat tashqi ta’sir natijasi emas, balki ichki identifikatsion va xotiraviy mexanizmlar birligi sifatida qaror topadi.

Dialektik birlikning yana bir muhim jihati uning aksiologik xarakterida namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy xotira qadriyatlarni tarixiy tajriba orqali legitimlashtirsa, milliy identiklik ularni shaxsning ichki e’tiqodiga aylantiradi. Bu jarayonda qadriyatlar tashqi norma emas, balki ichki ishonch sifatida shakllanadi. Natijada harbiy madaniyat barqaror va mustahkam aksiologik tizimga ega bo‘ladi.

Shu bilan birga, ushbu birlikning buzilishi harbiy madaniyatning zaiflashuviga olib kelishi mumkin. Agar ijtimoiy xotira fragmentatsiyalashsa yoki tarixiy ong yuzaki xarakter kasb etsa, identiklik ham mazmunsiz va formal shaklga aylanadi. Aksincha, identiklik refleksiv rivojlanmasa, ijtimoiy xotira passiv va inert tizimga aylanishi mumkin. Shu bois ularning uyg‘un rivoji harbiy madaniyatning barqarorligi uchun zarur shart hisoblanadi.

Zamonaviy raqamli sivilizatsiya sharoitida milliy identiklik va ijtimoiy xotira o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlik yangi sinovlarga duch kelmoqda. Informatsion oqimlarning ortishi tarixiy xotiraning selektiv talqin qilinishiga olib kelishi mumkin, global madaniy ta’sirlar esa identiklikning fragmentatsiyasini kuchaytiradi. Bu

esa harbiy madaniyatni shakllantirish jarayonida refleksiv va tanqidiy yondashuvni yanada muhim qiladi.

Postklassik xavf jamiyati sharoitida ijtimoiy reallikning strukturaviy asoslari tubdan o‘zgarib, xavf fenomeni jamiyat hayotining markaziy determinantiga aylanmoqda. Zamonaviy tahdidlar an’anaviy harbiy yoki hududiy xarakterdan chiqib, murakkab, ko‘p qatlamli va ko‘pincha noaniq shakllarda namoyon bo‘lmoqda. Informatsion, kognitiv va madaniy tahdidlarning kuchayishi natijasida xavfsizlik masalasi tashqi himoyadan ko‘ra ko‘proq ichki – ong, identiklik va ijtimoiy xotira darajasiga ko‘chmoqda. Bu esa harbiy madaniyatni shakllantirish jarayonini yangi falsafiy yondashuvlar asosida qayta talqin etishni talab etadi.

Mazkur sharoitda milliy identiklikning transformatsiyasi uning refleksiv va tanlovga asoslangan xarakter kasb etishida namoyon bo‘ladi. Agar an’anaviy jamiyatlarda identiklik nisbatan barqaror va merosiy xarakterga ega bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy sharoitda u ko‘proq ijtimoiy konstruktsiya va ongli tanlov mahsuliga aylanmoqda. Shaxs bir vaqtning o‘zida turli identiklik darajalarida – milliy, regional va global – faoliyat yuritadi. Bu esa harbiy madaniyatni shakllantirishda identiklikni mustahkamlashni murakkablashtiradi va uni refleksiv asosda rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ijtimoiy xotira ham postklassik xavf jamiyati sharoitida sezilarli transformatsiyaga uchramoqda. Raqamli texnologiyalar tarixiy xotirani saqlash va uzatish imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa-da, ularning fragmentatsiyalashuvi va tezkorligi xotiraning yaxlitligini zaiflashtirishi mumkin. Natijada tarixiy ong selektiv va yuzaki xarakter kasb etib, harbiy madaniyatning aksiologik asoslariga salbiy ta’sir ko‘rsatish ehtimoli yuzaga keladi. Shu bois ijtimoiy xotirani ongli va tanqidiy talqin qilish muhim vazifaga aylanadi.

Postklassik sharoitda harbiy madaniyatning o‘zi ham mazmunan kengayadi. U endilikda faqat harbiy tayyorgarlik yoki himoya faoliyati bilan cheklanmay, balki informatsion xavfsizlik, madaniy barqarorlik va identiklikni saqlash kabi yangi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Bu esa harbiy madaniyatni kompleks ijtimoiy tizim sifatida talqin etishga imkon beradi.

Ushbu transformatsiyaning muhim jihati shundaki, xavfsizlikni ta’minlashda shaxsning o‘zi faol subyektga aylanadi. Agar an’anaviy yondashuvlarda xavfsizlik asosan davlat va institutsional tuzilmalar zimmasiga yuklangan bo‘lsa, postklassik jamiyatda har bir individ o‘z ongining, identikligining va qadriyatlar tizimining himoyachisiga aylanadi. Bu esa harbiy madaniyatni shakllantirishda individual ongning roli keskin oshganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, informatsion tahdidlarning kuchayishi milliy identiklik va ijtimoiy xotiraning deformatsiyalanish xavfini yuzaga keltiradi. Diskursiv manipulyatsiyalar, tarixiy faktlarning qayta talqin qilinishi va madaniy kodlarning o‘zgarishi yoshlar ongida identifikatsion noaniqlikni kuchaytirishi mumkin. Bu esa harbiy madaniyatning ichki barqarorligini zaiflashtiradi.

O‘zbekiston sharoitida ushbu transformatsiya jarayoniga moslashish milliy qadriyatlar va zamonaviy yondashuvlar uyg‘unligini talab etadi. Bir tomondan, tarixiy xotira va milliy identiklikni mustahkamlash zarur bo‘lsa, ikkinchi tomondan, yoshlarni global axborot makonida faol va ongli subyekt sifatida shakllantirish muhimdir. Bu esa harbiy madaniyatni refleksiv, aksiologik barqaror va moslashuvchan tizim sifatida rivojlantirishni taqozo etadi.

Harbiy madaniyatni shakllantirish jarayonining tahlili shuni ko‘rsatadiki, milliy identiklik va ijtimoiy xotira ushbu tizimning asosiy konseptual va aksiologik tayanchlari sifatida namoyon bo‘ladi. Ularning o‘zaro dialektik birligi shaxsning Vatan bilan ongli bog‘liqligini, tarixiy davomiylikni anglashini va ijtimoiy mas’uliyatni ichkilashtirishini ta’minlaydi. Natijada harbiy madaniyat tashqi ta’sir natijasi emas, balki ichki identifikatsion va xotiraviy mexanizmlar orqali shakllanadigan barqaror ijtimoiy fenomen sifatida qaror topadi.

Tadqiqot natijalari milliy identiklik harbiy madaniyatning motivatsion va semantik asosini yaratishini, ijtimoiy xotira esa uning tarixiy-aksiologik poydevorini shakllantirishini ko‘rsatadi. Ushbu ikki omilning uyg‘unligi orqali shaxs ongida vatanparvarlik, burch va mas’uliyat kabi qadriyatlar mustahkamlanadi va ular amaliy faoliyatga yo‘naltiriladi. Shu tariqa harbiy madaniyatning ichki yaxlitligi va barqarorligi ta’minlanadi.

Postklassik xavf jamiyati sharoitida ushbu omillarning transformatsiyasi ularning mazmunini murakkablashtirib, yangi talablarni yuzaga keltiradi. Informatsion tahdidlar, global madaniy ta’sirlar va raqamli muhit milliy identiklik va ijtimoiy xotiraning an’anaviy shakllarini qayta talqin etishga majbur etadi. Bu esa harbiy madaniyatni shakllantirishda refleksiv yondashuv, tanqidiy tafakkur va ongli identifikatsiyani rivojlantirish

zaruratini kuchaytiradi.

O‘zbekiston sharoitida ushbu jarayon milliy qadriyatlar, tarixiy meros va zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlar uyg‘unligida amalga oshirilishi lozim. Yoshlar ongida mustahkam identiklik va chuqur anglangan ijtimoiy xotirani shakllantirish orqali harbiy madaniyatning barqaror va samarali modeli yaratiladi.

Umuman olganda, milliy identiklik va ijtimoiy xotira harbiy madaniyatni shakllantirishning nafaqat zaruriy, balki hal qiluvchi omillari hisoblanadi. Ularning uyg‘un rivoji yoshlarni zamonaviy xavf-xatarlarga nisbatan ongli, mas’uliyatli va faol subyekt sifatida shakllantirib, jamiyatning barqaror rivojlanishi va milliy xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi.

References

[1]

1. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London: Verso, 2006. – 240 p.
2. Smith A. D. National Identity. – Reno: University of Nevada Press, 1991. – 226 p.
3. Hobsbawm E. Nations and Nationalism since 1780. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 206 p.
4. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 376 p.
5. Halbwachs M. On Collective Memory. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – 244 p.
6. Nora P. Realms of Memory: Rethinking the French Past. – New York: Columbia University Press, 1996. – 608 p.
7. Giddens A. Modernity and Self-Identity. – Cambridge: Polity Press, 1991. – 256 p.
8. Bauman Z. Identity. – Cambridge: Polity Press, 2004. – 96 p.
9. Castells M. The Power of Identity. – Oxford: Blackwell Publishers, 1997. – 461 p.
10. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти. – М.: Новое издательство, 2007. – 348 с.
11. Ассман Я. Культурная память. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.